

MATKO OMAN

OD ŽIME DO SITA

(Sitarska obrt v Stražišču pri Kranju)

Menim, da bo prav, da spoznamo nekdanje življenje stražiških sitarjev, če ga dandanes sploh še lahko imenujemo življenje. Prav zato sem se odločil, napisati sestavek, iz katerega so razvidne socialne razmere v Stražišču pred prvo svetovno vojno in po njej.

Ker je o sitarji na razpolago zelo malo dokumentarnega gradiva, sem svoj sestavek napisal na podlagi pripovedovanj še živečih stražiških sitarjev: Jaklčkove mame in ata, Bučovga oča, Mihovga Jerneja, Soksovega oča in Bčkove mame iz Zgornjega Bitnja. Vse izraze, ki jih navajam, so govorili samo v Stražišču in se le malo razlikujejo od onih, ki so jih govorili v Bitnju. Le-te že dopolnjujejo posamezne narečne posebnosti.

Vsem, ki so mi stali ob strani s podatki o nekdanji sitarji, se najlepše zahvaljujem. Sestavek pa poklanjam sitarju in svojemu dedu Jaklčkovemu atu.

Trgovci — sitarji

Pred prvo svetovno vojno in po njej so bili v Stražišču trije trgovci z žimo in siti. Največ so se z žimo ukvarjali pri Matajcu, pri Benediku so imeli sitarijo, trgovino in gostilno, pri Bajželjnu pa sitarijo in trgovino. Leta 1907 so v Stražišču ustanovili Sitarsko-žimarsko zadrugo, v katero pa se niso vključili vsi trgovci.

Trgovci so naročali žimo v Sibiriji. Posebno iskana je bila konjska žima, ki je bila najboljša za izdelovanje sit.

Ko je trgovec dobil žimo, so bili konjski ali goveji repi povezani v velike »pušle«. To žimo so morali delavci, zaposleni pri trgovcih, »raspuredt«, »uprat«, »zmikat«, »zruvnat«, »pufarbat« in »zglihat«. Potem so jo razdelili na »partije«, ki jih je sestavljala različno dolga žima; te so nato oddali sitarjem.

»Pušle« so najprej razvezali in potegnili iz njih žimo, ki je bila krajša ko 10 col in se za sitarstvo ni mogla uporabiti. To so splekli v kite in jih prodajali za polnjenje blazin. Belo žimo, ki je bila daljša kot meter, pa so trgovci preprodajali v Švico, kjer so jo uporabljali za loke pri godalih in trnke. Žimo za velika sita, dolgo od 26 do 28 col, so imenovali »cifna«. Ko je bila razporejena, so jo morali oprati, da so iz repov izprali vso umazanijo. Prali so jo tako, da so jo namakali v vodi, polagali na podolgovat stol in tolkli po njej s »plěšo«. »Plěša« je bil lepo oblikovan bat brez robov, približno 20 cm dolg in 15 cm širok. Oprano žimo so posušili in »zmikali«. »Mikanje« je druga faza razporejanja žime po dolžini. »Mikali« so s posebno pripravo, »gribenom«; skozi 50 cm dolgo in 20 cm

široko desko so zabili 24 do 32 jeklenih »špic«, visokih 20 do 25 cm, po 5 cm vsaksebi. »Mikali« so z obema rokama. V levici so držali konec repa, z desnico pa so ga polagali na špice. Kdor pri tem delu ni bil pazljiv, se je lahko tudi zbedel.

Med mikanjem so žimo namakali v petrolej, da je postala voljna in gladka. Potem so jo spet zravnali, posušili in pripravili za barvanje. Barvali so belo in sivo žimo, in sicer z oranžno, rumeno in rdečo barvo. Barvo in žvepleno kislino so trgovci naročali iz Nemčije. Postopek barvanja je bil preprost. V vrelo vodo so vlili približno 1 del žveplene kisline (»zajre«) na 60 litrov vode in barvo ter v kotel naložili žimo. To je vrelo nekaj časa, nato so žimo vzeli iz kotla in jo splaknili. Potem so jo ponovno »sortéral« in to do 1 cole natančno, da niso »škarje péle«, ker žime niso smeli rezati. Šele sedaj so jo povezali v »nóše«, ki so jih delavke na glavah znosile domov in jih razdelile na »partije«. »Nóšo« je sestavljalo 6 povezanih repov ali tudi več; včasih je tehtala tudi do 26 kg. »Partija« pa je bila določena dolžina žime, ki so jo uporabljali za posamezna sita.

Že pri navedenem postopku smo spoznali, kolikokrat so morali delavci žimo razporediti po dolžini. Čeprav so vsak postopek imenovali drugače, je bil trgovec namen vedno isti: daljša ko je žima, več velikih sit bodo sitarji naredili iz nje in večji bo dobiček. Zato so trgovci naglo bogateli.

Sitarji so bili popolnoma odvisni od trgovcev: stanovali so v njihovih bajtah, kupovali so pri njih živila in pili v njihovih gostilnah. Tako je vse ostalo trgovcem, izkoriščanim sitarjem pa nič drugega ko beda. Zato so morali delati vsi, tudi otroci. Ko je bilo otroku 5 do 6 let, so mu dali dva »knôfa« v »kôzu« in že se je moral učiti »naváčvat«: eno žimo spredaj, eno žimo zadaj... Ob takem delu je otrok preživel najnežnejšo mladost. Šola ni bila važna, bolj važen in potreben je bil kruh.

Bedo in pomanjkanje pa so dokazovale tudi skromne lesene hiše, v katerih so sitarji prebivali. Niso bile prostorne, zato so se morali otroci številnih družin ponoči porazgubiti po podstrešju, podnevi pa je bilo njihovo delo že tako določeno: hiše so pastirji, hlapeci ali pa so doma izdelovali sita.

Bajta je imela vežo, ki je bila hkrati tudi kuhinja. Na sajastem ognjišču so se ponajveč kuhali koruzni žganci, »ričet«, »jajén pudmet« in črna kava. Tla so bila iz steptane ilovice. Iz »kuhinje« se je prišlo na eno stran v »hišo«. To je bil prostor s kmečko pečjo, obdano s klopmi. Ob majhnih okencih pa so stale statve, dvoje ali včasih tudi štiri, »kozu« in ostala sitarska ropotija. Tu so preživljali težke dneve sitarji in njihovi otroci. »Hiša« jim je služila za spalnico, delavnico, jedilnico itd. Najhuje je bilo pozimi, ko se je vsa družina od jutra do pozne noči drenjala v njej. Okna so zamašili z žaganjem in starimi cunjami, zrak je bil težek zaradi petrolejke in »lešarb«, in često so morali odpreti vrata, ker je začela »lešerba« zaradi pomanjkanja zraka mežikati.

Nekatere hiše so imele tudi »kamro«, kamor si prišel iz »hiše«. Nasproti »hiše« pa sta bila hram in »kévdrec«.

Odnosi — donosna kupčija

Ko je sitar, navadno v ponedeljek, vzel žimo pri trgovcu, je že tudi vedel, kakšna sita bo napravil. S tem se je pri trgovcu zadolžil. V soboto bo moral oddati izdelana sita, da mu bo trgovec odpisal dolg in izplačal zaslužek. Za plačilo je sitar kupil živila in ker je narejena sita običajno k trgovcu odnašal oča, je

posedel tudi v gostilni. Tako je ostalo kaj malo denarja. Trгоvec ni nikoli povedal, koliko stane žimo, prav tako pa tudi sitar ni vedel, koliko stane sito. Ker so bili sitarji nepismeni, so uporabljali posebna znamenja: V, X, O.

Domov so žimo odnašali v »bútarcah«, v katere so povezali štiri ali več »knófov«; to je bilo odvisno od vrste sit, ki so jih izdelovali. Seveda je to določil trгоvec. Če je bil sitar dober in je izdeloval dobra sita, je dobil še isto naročilo, sicer pa mu je trгоvec oddal v delo slabša.

V čem je bila razlika? Čim večja so bila sita, tem več je sitar zaslužil, ker so mu manj vezali v »púšle«, ki jih je trгоvec preštel in stehtal. Manjših sit pa je moral sitar narediti več, da jih je zvezal v »pušelj«. Posebno zamudno delo so zahtevala »štukana« sita.

Navadno so trгоvci izplačevali zaslužke vsak teden. Vendar je bilo tudi to odvisno od vrste sit. Če so sitarji delali »dikáse« ali »šájbe«, so dobili plačo na 14 dni, »ta tank deu«, majhna sita, pa celo na en mesec.

Določeno vrsto sit so delali sitarji skoro vse življenje. Le malokdaj je trгоvec izmenjal naročila za drugačna sita. To pa zato, ker bi si moral sitar sicer nabaviti novo orodje: »springarje«, »gribene« in še manjše orodje, ki pa ga seveda ni plačal trгоvec.

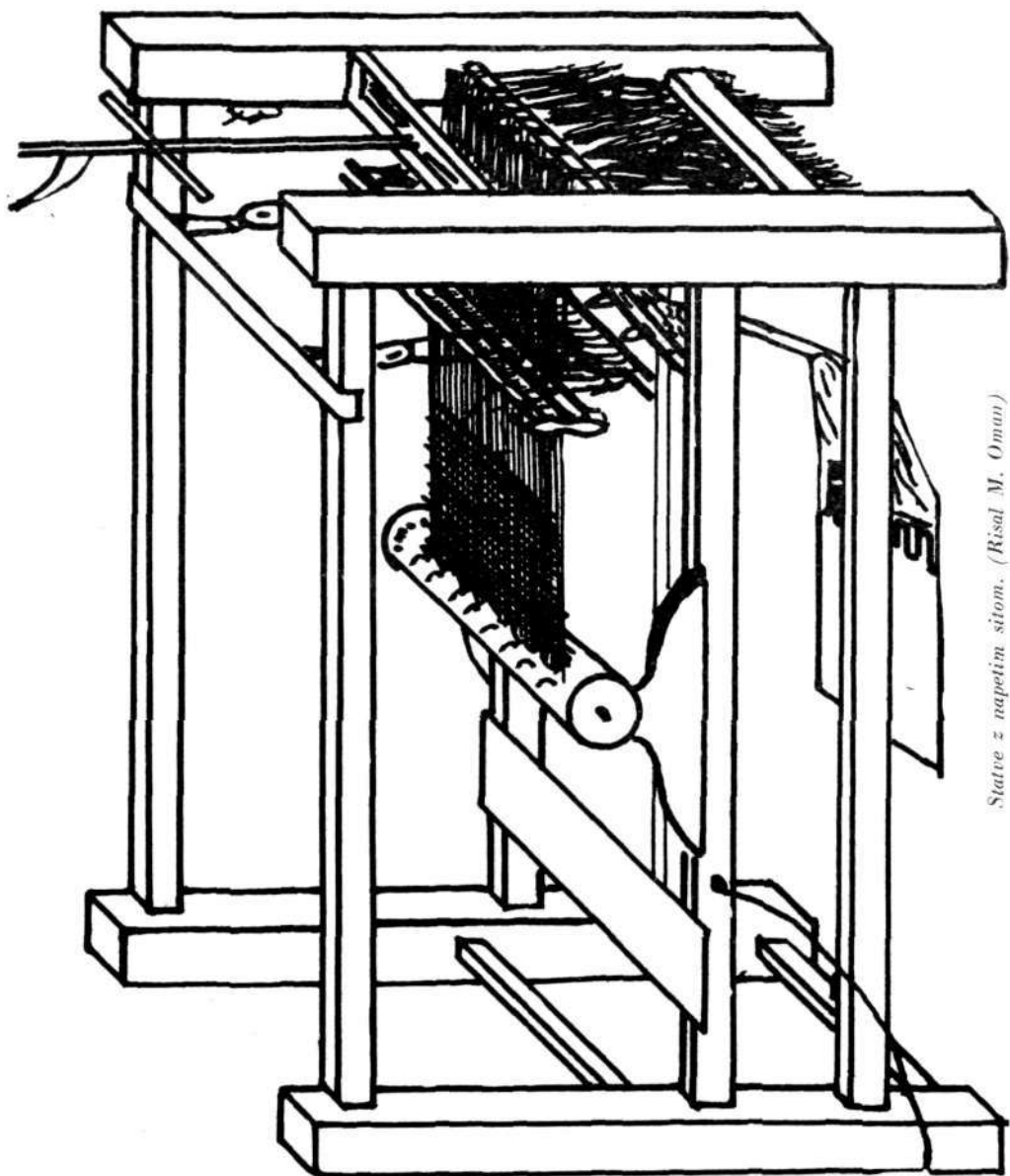
Tako niti niso vsi sitarji znali izdelovati vsakovrstnih sit in so se radi šalili, da se »stópne« naredijo »na grmój«, na grumu.

Delali so ves teden, prve dneve malo manj, proti koncu tedna pa od jutra do večera. V vsaki družini so bile drugačne razmere; tako je v neki družini v Bitnju »šele u srída zapela«, torej so začeli z delom v sredo, da je »špola« pela.

Orodje

Za lažje razumevanje celotnega delovnega postopka od žime do sita, moramo spoznati tudi sitarjevo orodje in zanj tudi domače izraze. Tisto orodje, ki so ga v Bitnjem poimenovali drugače kot v Stražišču, navajam v oklepaju.

Najvažnejše pa tudi najdražje orodje so bile statve. V njih so sitarji izdelovali sita. Sestavljene so iz štirih pokončnih »stbrcev« (stebričev), desetih vodoravno ležečih lat »rogovnc«, ki vežejo »stbrce« v trdno celoto. Velikost statev je bila različna; to je bilo odvisno od vrste sit in velikosti sitarja. Na srednjih latah je na »dili« sedel sitar in napenjal »navlečeno« sito na »pónk«, ki je imel železne kavlje. To je bil valj in sestavni del »kučije« (»vráten«), za obračanje valja pa so uporabljali železen »evек za prvijat«. »Kučijo« pa je sitar lahko premikal naprej in nazaj, kar je bilo odvisno od vrste sita, in jo zatikal v »stópne« — zareze po 1 colo narazen. Na tleh pod statvami so ležali »pudvóznk« (»podložnk«), ki so bili z »bradámc« privezani na »kónce«. Zadaj pa so bili s »špago« privezani na »evек«, ki je tičal pod »dilo« in jih je sitar lahko premikal naprej in nazaj. Sprednji zgornji del statev je dopolnjevala »trúšca« (»kurítca«). V njeni sredini pa je stal »kriš« s »špico«, na katero so sitarji obešali izgotovljena sita. Na sprednjih »stbrch« pa sta visela »punkle« s »švauno« in »škarje. Za izdelavo sit v statvah pa so potrebovali še: »špóle«, izžgane bezgove palice različne dolžine, debele pa približno 1 do 1,5 cm, kar je bilo odvisno od vrste sita; napolnili so jih z žimo, namočeno v »vátuci« (latuci) — lončeni skledi. »Špóle« so

Statve z napetim sitom. (Risal M. Oman)

bile naložene na »lójtrci«. Isto funkcijo pa je imela tudi »snuvávna«, tanka, okovana lesena palica z zanko iz žime. Zvečer pa je na statvah visela »ta svetva luč«. Oblikovana in postavljena je bila tako, da se je svetloba petrolejke razširjala po prostoru skozi stekleno posodo, napolnjeno z vodo. Pred prvo svetovno vojno so sitarji uporabljali pri statvah še »lešarbo«.

»Kôzu« ni bilo tako komplicirano orodje kakor statve, čeprav je imel pomembno vlogo pri izdelavi sita. Na štirih »nohcah« je bila »dila«, na katero je sitar pri delu položil noge in mu s tem povečal stabilnost. Na »dili« sta bila dva »stbrca« z »ručicama« in »klúkama«, na katere je sitar obesil ostale pripomočke, ki jih je prenašal iz kozla v statve. Na »kluke« so obesili »sléme«, to je bila štirioglasta letev, na koncu odebeljena, da med delom ni mogla zdrsniti iz »kluk« ali zgornjih lat pri statvah. Na »sleménu« so bili privezani »škrpe«, na katerih so visele »nčónce«. »Nčónce« so bile med dve ravni palici enakomerno uvezene zanke, ki so se v sredini prepletale. V »ručice«, polokrogle izbokline, pa so sitarji vtaknili »rutivív«, približno 5 cm debel valj. Nanj so privezali »knôfe«, snope žime, ki niso bili nikoli debelejši kot krog, ki ga naredimo z dotikom palca in kazalca. »Knôfi« so bili zabiti s češminovimi »cveki«, zagozdami trioglate piramide, da ni iz njih uhajala žima. V vrvicah nad »nčóncami« pa je bil vpleten »zavjávnik« tanka palica, ki je držala »nčónce« skupaj. Na »nčónce« so vodoravno obesili »griben«. To so bile na leseno ogrodje z dreto vpletene tanke deščice — zobje; kasneje, ko je les zamenjal »mésnik«, so »mesngaste« mrežice dali v lesene »kléše«, leseno oblogo.

Gostota »gribéna« pa je bila odvisna od vrste sita. Pri »kôzlu« pa so uporabljali tudi »ákl« in »špángl«. »Ákl« je bila češminova palica na koncu zelo tanka in opremljena z majhnim kavljem. »Špángl« pa je bila nekoliko manjša, postopoma ošiljena palica. Kakor statve je tudi »kôzu« imel v večernih urah svojo razsvetljavo. Največkrat je bila to »lešerba«, ki so jo postavili na vodoravno obešen »gribén«, ko so »navačvali«.

Važno orodje je bil »ničovnk« (»ničoustou«). Meter dolga mizica, na kateri sta bila dva križa, je služila za izdelavo »nčónce«. Pri »ničovnk« je bil potreben še »zavjávnik«, po katerem je sitar premikal »raka«. To je bila lepo oblikovana deščica, zgoraj polokrogla, spodaj pa ravna z zareza in luknjico v sredini, v kateri je drsel po »zavjávnik«. »Nčónce« pa so delali iz močnega »cverna«, ki so ga skrbno navili na »kvovčič« (»klovč«).

Ko so sita izgotovili in jih vzeli iz »špringarjev«, lesenih deščic s kaveljni na obeh straneh, so jih dali v »préšo«, ki je bila sestavljena iz 2 m² desk in so jih stiskali z dvema prečnima deskama in velikima lesenima vijakoma.

Poleg teh priprav pa so uporabljali še »prungl«, okrogel valj z luknjami in »kvadu«. Za obešanje »knôfov« pa so uporabljali »špice«, ki so navadno molele iz deščice na steni.

Vsega tega orodja pa sitarji niso naredili sami, ampak so ga izdelali dva ali trije sitarji za vso vas. Orodje pa so delali takole:

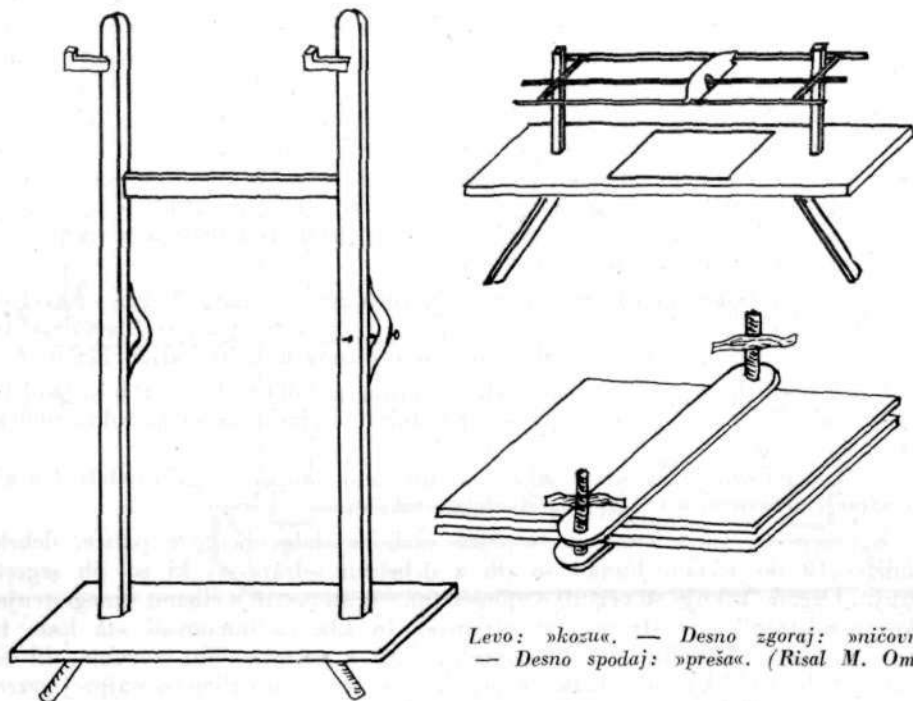
Kot sem že omenil so bile »špôle« različno dolge bezgove palice, debele približno 10 do 15 cm. Izžgali so jih z debelimi »dratovi«, ki so jih segreli v ognju. Ožgano luknjo so očistili s sploščenim »dratom« in s šibami črnega trnja. Tako so odstranili ves stržen. Te »dratove« in šibe so imenovali »ta len, ta žilezn drájnov«. Nekoliko so se zamudili tudi s češminovimi »cveki«, ki so morali biti lepo oblikovani, gladki in posušeni. Češminovo palico so najprej razre-

zali na štiri »krhle« in ošilili »na ajdov zrn«. »Snúvávnce« je moral narediti mizar. Ker so bile zelo tanke, je moral biti les preklan po letnicah. Mizar jih je zato toliko časa stiskal, da se je les podolgem preklal. Kasneje pa so jih sitarji na »špico« okovali z žico.

Posebno zahtevne pa so bile »nčonce«, ki so jih delali na »ničovnk«.

Postopku so rekli »nítte«. »Nítte« — nititi z nitkami, sta morala dva sitarja. Prvi je delal na »ta veliko«, drugi pa na »ta malo« stran. V desni roki sta imela vsak svoj »kovček«. Tisti, ki je delal na »ta veliko stran«, je naredil zanko in jo ponudil drugemu. Ta je svoj »kvovček« z desno roko spustil skozi zanko in ga prestregel z levo roko. Potem sta zanko okoli »zavjavnka«, ki je bil v sredini, »zategnila« in jo pomaknila k narejeni zanki. Pred zanko pa sta pomikala »ráka« med zunanjsima, ravnima, oglatima palicama, sestavnim delom »nčonce«, da se pri »zategovanju« nista upognili. Tako so izgotovili »nčonce«.

Z izboljšavo orodja se sitarji niso ukvarjali. Zato v Stražišču do izboljšav, predvsem večjih, ni prišlo. Omenili bi lahko »špringarje«. Ti so imeli sprva le po en lesen kavelj. Pozneje pa so uporabljali »špringarje« v obliki ozkih deščic, na obeh koncih razširjenih s 5—8 železnimi kavljji. Novost pa je pomenil pregibni »špringar«, ki je bil širok kot »ta douh knof« pri situ. Spremembo sta doživela tudi »šrpca«, na katerih so visele »nčonce«. Prvotno sta bila z dvema deščicama pritrjena na »osléme« in oba povezana z osjo. Sedaj pa že prosto visita na vrvicah na »slemenu«. Verjetno poslednja sprememba in statvah in pri orodju pa so obrnjeni »podvožnk«. Sprva so bili obrnjeni tako, da je sitar pritiskal na »pudvožnke« s prsti na nogah, zato so jih nekateri sitarji obrnili in položili v žleb. Tako so jim napravili vzvod, ki je imel prednost, da so jih lahko pritiskali s stopalom.

Levo: »kozca«. — Desno zgoraj: »ničovnka«. — Desno spodaj: »preša«. (Risal M. Oman)

Ko je sitar prinesel žimo domov, so jo zopet poravnali po dolžini in izmerili. Če je bilo vmes kaj krajše žime, kot so jo uporabljali za sita, ki so jih morali narediti, so jo zamenjali. Zamenjal jo je trgovec, najčešče pa so jo menjali med seboj kar sitarji sami. Nato so jo zvezali v »knófec«. Te so zvezali s kognopnino, ki so jo imenovali »knófovka«. Če je bila močna, so z njo lahko zopet povili nov »knof«, potem ko so jo odvili z »ostriška« — ostanka žime. Če je bilo potrebno, so žimo doma tudi »míkali« in sicer z manjšim »gribenom«, na katerega so položili skalo. Odpadke so prodali za polnjenje žimnic. »Knofe« so zabili s češminovimi »veki«. To so morali narediti temeljito, sicer se je žima med delom pulila, kar je pomenilo zastoj. Tako žimo so imenovali »putéglarij«. Potem so »knófe« s posebnim vozlom navezali na »rutuviv« in vse skupaj obesili na »kozu«. Da se »rutuviv« ni obračal, je skozenj in skozi »ručico« sitar zataknil »veki«. Na »sleme« je obesil »nčonce«; v »špahee«, na katerih so visele na »škripeh«, pa je vpletel »zavajvkn«, da jih je držal skupaj. Sledilo je »naváčvanje«. To je postopek, pri katerem je moral sitar vsako žimo, kolikor je je potreboval za sito, potegniti skozi »nčonce«, izmenično skozi sprednjo in zadnjo. Pri tem je moral paziti na vzorec sita in šteti žimo. Seveda je vzorcu primerno navezal tudi »knófe« na »rutuviv«. Če je zahteval vzorec, je navezal tudi tri barve v »knóf«. »Navačvanje« pa je potekalo takole: z desnim kazalcem je sitar vlekel žimo skozi »nčonce«, z levo roko pa je odpiral zanke. Potem je s pomočjo »áklna« in »špánglna« potegnil žimo skozi vodoravno obešen »griben«. Tako je bilo sito »navlečeno«. Preden je »rutuviv« s »knofic«, »nčoncami« in »gribenom« prenesel v statve, je moral »rutuviv« zatakiniti v »špahee«, na katerih so visele »nčonce«. »Navačvanje« je bilo zamudno delo, ker je bilo zelo natančno. Tako sta včasih dve delavki komaj sproti »naváčvali« enemu sitarju.

Najbolj zahtevno je bilo delo v statvah, saj je bila od njega odvisna oblika sita. To je pravzaprav pomenilo, kaj bo naslednje dni v loncu. Če sita niso bila dobro narejena, jih trgovec ni maral sprejeti, tako pa tudi ni bilo zaslužka in hrane. Zato so sitarski otroci dolga leta »naváčvali«, preden so smeli delati pri statvah. Kako zahtevno je bilo to delo, pa spoznamo, če vemo, na kaj vse je moral misliti sitar pri statvah.

Ko je »navlečeno« sito obesil v statve, je vtaknil med dva stebra »rutuviv« s »knofic«. Nato je žimo v barvnih pramenih zavozlal in z vrvico zataknil v kavlje za »pónk«, ki je bil sestavni del »kučije« in jo je sitar lahko premikal: za koliko, pa je bilo odvisno od vrste sita. H »kučiji« pa je bila pripeta tudi »dila«, na kateri je sedel. Z »bradam« je na »nčonce« pripel »kóne«. Ti so bili povezani s »pudvožnk«, s katerimi je sitar dvigal »nčonce«. »Pudvožnk« so bili z vrvico privezani skozi luknjico v sredini zadnje spodnje »latec«, okoli desnega zadnjega »stbrca« na lesen cvek pod »dilo«. Tako jih je sitar lahko potegnil naprej in nazaj, primerno vzorcu sita. Ko je nanje pritisnil z eno nogo, se je ena »nčónca« pomaknila navzgor, druga pa navzdol. Napete žime so se razdelile in v »razpoko« je lahko vtaknil »špólo«, ki jo je držal v desni roki. Z levo roko je prijel eno žimo v »špoli« in jo izpulil tako, da je »špolo« potegnil nazaj. Nato je pritisnil z drugo nogo, da so se »nčonce« zamenjale in z »gribenom« pritisnil žimo, ki je ostala lepo vpletena med žimami, v sito. Seveda je moral biti pritisk z »gribenom« ravno prav močan. Če je bil premočan, je lahko sitar strgal žime, prav tako, če je zavil »griben«; lahko pa je pritisk povzročil, da se je žima izpulila iz »knófa«. Nastali so »putéglarj«, »strganc«, »prišípnc«. Vsa ta žima je bila seveda

neuporabna. Sitar je moral vsako tako žimo nadomestiti z drugo, ki jo je spravil po isti poti skozi »nčónce«, »gribén« v sito. Če pa je bilo sito skoraj že izgotovljeno, je moral všiti s šivanko. To se je ponavljalo toliko časa, da je sitar kratke pasove odrezal, šele potem je z delom lahko nadaljeval. Ko je bila razpoka tako majhna, da vanjo ni mogel poriniti »špóle«, si je pomagal s »snuvavncó«. Bila je znatno tanjša in je imela žimnato zanko, s katero je lahko vlekel žimo skozi »razpokoc«. Konec sita je bil določen po vzorcu. Potem je sitar s »pípcem« odrezal žimo od »knôfov« in vpel sito v »springarje« ter ga obesil na »špicó«.

Ko je od »knôfa« porezal vso žimo, so ostali »ostriški«, ki so jih prodali za žimnice. Brž ko so naredili več sit, so jih vložili v »prešo«. Preden so jih odnesli trgovcu, so jih zvezali v »pušle«, te pa v »bútarce«. V »púšle« pa so vezali sita po velikosti, in sicer: anzari 1, cvajari 2, drajari 3, firari 4, fimfari 5, zesari 6, šajbe 12, dojkle 2, dikase 12, stopne 12, pajkln 2.

Trgovci so prodajali sita po vseh evropskih državah. Z velikimi prešami so jih zašili v bale, ki so tehtale tudi po več sto kil. Tako so bila stražiška sita zelo znana v Evropi. Prodajali so jih v Italijo, Bolgarijo, Anglijo, Francijo, Rusijo, Avstrijo in Madžarsko. Posebno tesne trgovske zveze pa so imeli z Nemčijo, kamor so prodajali največ »ta velka« sita. O tem nam pričajo tudi izrazi, ki so jih uporabljali: italijanska sita fazon velikost 17 col okrogel, ordinêre 16 col, linc 18 col, pikole, kásje itd. Često so prišli strokovnjaki iz Nemčije, da bi si ogledali proces izdelave sit v Stražišču, ker se jim industrijska izdelava žimnatih sit ni nikoli posrečila, ceneno delovno silo pa zaradi razvite industrije tudi niso mogli dobiti. Zato so žimo nadomestili z umetnimi masami, ki so hitro izpodrinile žimnata sita na zunanjem tržišču. Tako je začela propadati stražiška sitarska obrt. Prav takrat je že začela s severa prodirati v naše kraje industrija. Češki kapitalisti s tekstilno industrijo so našli med stražiškimi sitarji ceneno delovno silo.

Vrste sit

Zelo različna pa je bila velikost sit in njihova barvna sestava. Sitarji so uporabljali štiri barve: črno, rdečo, rumeno oziroma oranžno in belo. Žimo je barval trgovec. Oblika sit je bila okrogla, kvadratna, pravokotna. Sitarji so jih delili v »ta mal sit«, »ta velk sit«, »ta gost« in »ta rehka«. Nekatera sita so delali v dve žime, ali pa tudi več. Pri izdelavi sita je bila vedno pomembna barva žime in s tem tudi vzorec.

Za lažje razumevanje pa se moramo seznaniti tudi z nekaterimi »strokovnimi sitarskimi izrazi«. Razlikovati moramo »písm« in »pásm«. »Písm« je bil pisan del sita, ki je bil sestavljen iz »úrfkov« (»burfkov«). V »pismu« je bila po vzorcu določena vsaka žima, na primer: »pism dojkl« 17 col je izgledal takole: 4 žime bele, 6 žim črnih, 4 žime bele, 6 žim črnih, 4 žime bele, 6 žim črnih, 4 žime bele; torej je imel ta »pism« 4 bele in 3 črne »urfke«. »Písm« niso imela vsa sita. »Pásm« pa je bil pramen žime, ki je bil sestavljen iz večjega števila žim, na primer: »pasm dojkl« je bil črn in je bil sestavljen iz 72 žim; drugi, rumen iz 56 žim; tretji, rdeč iz 52 žim itd.

Skoraj vsa sita so imela samo en vzorec. Nekatera sita pa so imela različen vzorec »u deu« oziroma »u navačvan«. Torej, »u deu« so bile žime, ki jih je moral sitar natkati v statvah s »špolo« in »snuvavncó«; »u navačvan« pa žime, ki jih je sitar »navlekel« v »kozlu« in napel v statve. Za razumevanje pa je imel vsak »pasm« tudi svoje ime. »U deu« je bil prvi »pásm« »začinauc«, ki je

bil skoraj pri vseh sitih črn. Drugi »pasm« »začistrekouc«, tretji »zapokrajnk«. Običajno so bili to »pasmia« — enobavni prameni, lahko pa je bil »zapokrajnk« tudi »pism«. Naslednji, četrti se je imenoval »votk«. Sledil mu je »pism« v sredini sita. V nadaljevanju se je zaporedje obrnilo: »votk«, ki je bil toliko širok, da je moral sitar odrezati »ta krahk pasm u navačvan«, »zapokrajnk«, »začistrekouc«, zadnji pa se je imenoval »smutk«. Konec sita pa je sitar nakazal s par belimi žimami.

»U navačvan« pa je bilo zaporedje »pasmov« sledeče: 1. »krahk«, 2. »sredn«, 3. »trek«, sledili so »ta douh knof« in zopet v obrnjenem zaporedju.

Vzorci sit

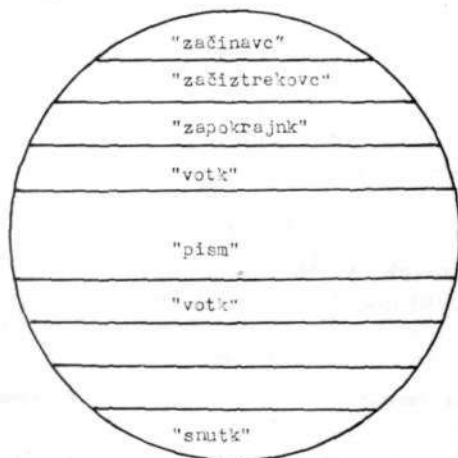
Vzorci so opisani zelo pomanjkljivo, ker sem jih moral opisati po ustnem izročilu. To mi je onemogočilo, da bi jih opisal v nekem zaporedju, predvsem zato, ker niso vsi sitarji delali vseh sit, ampak samo eno do tri vrste in zato za ostale vzorce niso mogli vedeti.

Pri opisu sita navajam ime, velikost v colah, obliko, vzorec »u deu« in »u navačvan«, koliko »pasmov« so delali v »griben« in v koliko žim so delali posamezna sita.

1. Cegbarčk

»Ta mal sit«, okrogel, je meril 9, 10, 11, 12 col. Če so ga delali v dve žimi, je imel obliko kvadrata. Cegnarčk 10 col je imel »u deu« naslednji vzorec:

1. pasm črn
2. pasm črn
3. pism: 4 × bel, 6 × rdeč
4. pasm črn
5. pism: 4 × bel, 6 × rdeč
6. pasm črn

7. pism: 6 × rdeč, 4 × bel

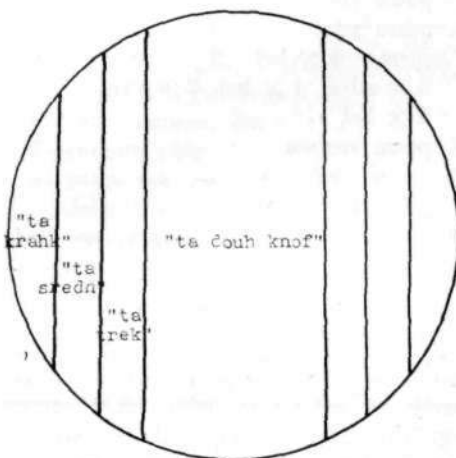
8. pasm črn

9. pasm črn
par belih žim.

»U navačvan« je bil cel črn. Delali so na 24 pasm »griben«.

2. Cegnarčk

»Ta velk«, bil je okrogel in je meril 15, 16, 17 col. »U deu« je imel vzorec kot sledi:

Imena »pasmov« »u deu« (levo) in »u navačvan« (desno). (Risal M. Oman)

1. pasm črn
2. pasm črn
3. pism: 4 × bel, 6 × rdeč
4. pasm črn
5. pism: 6 × rumen, 8 × rdeč (3 urfke rumene, 2 urfka rdeča)
6. pasm črn
7. pism: 4 × bel, 6 × rdeč
8. pasm črn
9. pasm črn
6 × bel.

»U navačvan«:

- 1.—6. pasmov črnih
7. pasm črn, rumen (1/2 črnega, 1/2 rumenega)
8. pasm rumen, rdeč
9. pasm rumen, črn
- 10.—15. pasmov črnih.

3. Anzarččk

»Ta mal« je bil okrogel. Delali so ga v 9 pasm »griben«, velikost 11 col. Vzorca sta bila enaka »u deu« in »u navačvan«:

1. pasm črn
2. pasm rumen
3. pasm rdeč
4. pism: 4 × bel, 8 × črn, 4 × bel, 8 × rdeč, 4 × bel, 8 × črn, 4 × bel
5. pasm rumen
6. pasm rdeč
7. pism: 4 × bel, 8 × črn, 4 × bel, 8 × rdeč, 4 × bel, 8 × črn, 4 × bel
8. pasm rumen
9. pasm rdeč
bel urfk.

Delali so ga v eno žimo in v dve žimi.

4. Anzarččk

»Ta velk« je bil okrogel, velik 17 col, delali so ga na 15 pasm »griben«. Anzarččk 18 col pa so delali na 16 pasm »griben« in sicer tako, da so »navačval« v dve žimi, delali pa z eno žimo. Vzorec je bil isti kot pri »ta malmo«.

5. Cvajarččk

»Ta mal«, 15 col, okrogel z istim vzorcem kot anzarččk.

6. Cvajarččk

»Ta gost«, 18 col, okrogel, delali so ga na 21 pasm »griben«. Vzorec je bil »u deu« in »u navačvan« isti, in sicer:

- 1.—3. pasm v črnih
4. pasm rumen, rdeč (1/2, 1/2)
5. pism: 3 urfke bele, 2 urfka rdeča
6. pasm črn
7. pism: 3 urfke bele, 2 urfka rdeča
8. pasm črn
9. pism: 5 urfkov belih, 2 urfka črna, 1 urfk rdeč, dalje v obrnjenem zaporedju
10. pasm črn
11. pism:

7. Drajarččk

Okrogel, velik 15 do 17 col z istim vzorcem kot anzarččk.

8. Firarččk

Okrogel, 15 col.

9. Sehcarččk

Okrogel, 15 col.

10. Zimari

Okrogli, 15 col. Delali so jih v 11 ali 13 pasm »griben«. Vzorec je bil samo eden:

- 1.—4. pasmov črnih
5. pism, rdeč, rumen
- 6.—9. pasmov črnih

11. Ohtari

Okrogli, 17 col; to so bila tako zvana »štukana sita«, ker so žimo v sredini »štukali«. Vzorca sta bila različna »u deu« in »u navačvan«.

»U deu«:

- 1.—4. pasmov črnih
5. pism: 10 × rumen, 10 × rdeč, 10 × bel, 10 × rdeč, 10 × rumen

6. pasm črn
7. pism: enak prvemu pismu nato se zaporedje obrne
8. pasm črn
9. pism:
itd.

»U navačvan«:

- 1.—4. pasmov črnih
5. pism: 2 urfka rumena, 1 urfk rdeč
- 6—9 pasmov črnih.

12. Dojklce

»Ta cvegaste« 15 col, okrogle. Vzorec je bil samo eden; edini je, ki ga lahko napišem tudi s številom žim v posameznih pasmih:

1. pasm črn, 72 žim
2. pasm rumen, 56 žim
3. pasm rdeč, 52 žim
4. pism: menjavanje 5 × 10 črnih žim, 5 × 4 belih žim
5. pasm rumen, 52 žim
6. pasm rdeč, 52 žim
7. pism: menjavanje 5 × 10 črnih žim, 5 × 4 bele žime
dalje v obrnjenem zaporedju
8. pasm rdeč, 52 žim
itd.
zadnji pasm je rdeč namesto črn.

13. Dojklce

»Ta nemške«, 15 col, okrogle, isti vzorec »u deu« in »u navačvan«:

1. pasm črn
2. pasm rumen, rdeč (1/2, 1/2)
3. pasm bel, črn
4. pasm rumen
5. pasm rdeč
6. pasm rumen
7. pasm rdeč
sledi v obrnjenem zaporedju
8. pasm rumen
9. pasm rdeč
itd.

14. Dojkle

Okrogle, 17 col, 15 pasm »griben«, vzorec samo eden:

1. pasm črn
2. pasm rumen
3. pasm rdeč
4. pism: 4 × bel, 6 × črn; 3 urfke bele, 2 urfka črna
sledi v obrnjenem zaporedju
5. pasm rdeč
itd.

15. Dojkle

»Ogrske«, samo en vzorec:

- 1.—3. pasmov črnih
4. pism: 8 × rdeč, 6 × rumen; 3 urfke rdeče, 2 urfka rumena«
- 5.—7. pasmov črnih.

16. Trinkle

»Cegvaste«, 18 col, okrogle, 15 pasm »griben«, vzorec samo eden:

1. pasm črn
2. pasm rumen
3. pasm rdeč
4. pasm črn
5. pasm rumen
6. pasm rdeč
itd.

17. Trinkle

»Nemške«, 18 col, 17 pasm »griben«. Vzorec samo eden:

1. pasm črn
2. pasm rumen, rdeč
3. pasm rumen, rdeč
4. pasm bel, črn
5. pism: 4 × bel, 8 × črn (5 urfkov belih, 3 urfke črne)
6. pasm rumen, črn
7. rumen, rdeč
8. pasm bel, črn
dalje v obrnjenem zaporedju
9. pasm rumen, rdeč
10. pasm rumen, črn
itd.

18. Šestice

»Ribnske«, bolj redke, 17 col, vzorec samo eden:

1. pasm črn
2. pasm bel
3. pasm rdeč

4. pasm črn
5. pasm bel
6. pasm rdeč
itd.

19. Pájkln

»Ta rehka«, pravokotnik, širina 9 col, dolžina 18 col.

Vzorca sta različna:

»U deu«:

1. pasm črn
2. pism: 2 × bel, 4 × rdeč, (3 urfke bele, 2 urfka rdeča)
3. pasm: enak 2. pismu
4. pism: 6 × rumen, 12 rdeč (2 urfka rumena, 1 urfk rdeč)
dalje v obrnjenem zaporedju

»U navačvan«:

- 1.—4. pasmov črnih
5. pasm rumen, rdeč
- 6.—9. pasmov črnih

20. Pajkln

»Ta gost«, širina 12 col, dolžina 12 col. Vzorec samo eden:

1. pasm bel
2. pasm črn
3. pasm bel
4. pasm črn
itd.

21. Pajkln

»Mlinsk«, širok 11 col, dolžina 22 col. Cel bel ali cel črn.

22. Porhant

»Ta kriščekast«, 17 col, vzorec samo eden. Sestavljen je bil iz samih urfkov po 10 žim, bel, črn, bel . . .

23. Zajfnoedn

»Češke sita«, 10 in 14 col. Vzorec so sestavljali samo pasmi in sta se menjavala črn, bel, črn, bel . . .

Tu bi lahko omenili še »záfran«, ki so ga delali z eno žimo na 13 pasm »griben« in »kith«, ki so ga dali »u dve žime« na 16 pasm »griben«.

24. Stopne

15, 19, 20 vol, v obliki kvadrata. Bila so siva ali črna sita kvadratne oblike.

25. Dikase

Okrogle, 19 col, vse črne. Delali so jih od 3 do 6 žim naenkrat. Sitar, ki je delal taka sita, je moral iz zadnjega pasma potegniti žime, da je trgovec vedel, v koliko žim je delal.

26. Paséri

Imenovali so jih tudi »šajbe«. Velikost je bila različna: od 9 do 12 col. Bili so črni in kvadratne oblike.

27. Purflpedn

So bili sive barve in so jih delali v dve žime.

28. Sukanc

Pri teh sitih so morali sitarji najprej nasukati v kitke po štiri žime skupaj, šele potem so jih lahko delali.

Bili so lahko kvadratne in okrogle oblike, črni in veliki 18 col.

O p o m b a

V članku so strokovno-tehnični izrazi in poimenovanja zapisani v neknjižni, narečni in popačeni obliki, kakor so se uporabljali pri zadnjih sitarjih v Stražišču pri Kranju. Naslednji slovarček kaže knjižne oblike zapisanih lokalizmov:

ákl — kaveljček
bradé — zanke
bútarca — butarica žime
cifna — najdaljša bela žima
cvek za prvijat — privijalo
cvérn — sukanec
dila — deska

drájnov — šiba za drajsanje
drát — žica
gribén — greben
jájčén podmèt — jajčna jed
kévdre — majhna klet
kléše — lesena obloga
klúke — lesene kljuke

knof — določena količina in barva žime	rak — deščica pri stolu za nitenje
kón — dve leseni deščici	raspóka — odprtina med žimami
kózu — stojalo	raspurédít — razporediti
krhl — krhelj	ričet — jed
kriš — križ	rogógovnca — lata
kučija — mehanizem za premikanje valja	ručice — lesene ročice
kvádu — kladivo	rutuvív — 5 cm debel valj
lešarba — leščerba, svetilka	sortérat — razbirati, razvrščati žimo
lójtrca — majhna lestev s kaveljni	snuvávnea — snutka
míkat — mikati, vleči žimo skozi greben	stbre — steber
naváévát — vleči žimo skozi néonce	strganc — žima, ki jo je sitar raztrgal med delom
na grmój — na grmovju	škarje pele — rezanje žime
néonce — spletene zanke na lesenem ogrodju	škripe — škripec
ničóvnik — stol za nitenje	špága — vrvi
nít — nititi	špángl — majhna postopoma ošiljena palica
nósa — količina žime, ki jo je sitar lahko naenkrat nesel	špica — lesena špica
ostrišk — ostrižek	špóla — prežgana bezgova palica
pásm — pramen žime iste barve	špringarj — lesena priprava za ravnanje sit
partija — določena dolžina žime	šváuna — šivanka
písm — pisani del sita	ta tánk deu — majhna sita
pléša — bat za pranje žime	trúšca — tružica
pónk — valj na statvah	uprát — oprati
prišípnc — žima, ki jo je sitar preščipnil	úrfk — 2—3 žime
prúngle — valj z luknjami	vátuca — lončena skleda
pudvóžnk — vzvodi, na katere je sitar z nogami pritiskal med tkanjem	vótk — pramen žime, ki vodi od sredine do konca sita
pufárbat — obarvati	zatégnť — zategniti
púnkle — blazinica	zavjávnik — palica
puteglárij — žime, ki jih je sitar potegnil iz sita	zglíhat — zrvnati
	zmíkat — zmikati
	zrúvnat — zrvnati

R é s u m é

DU CRIN AU TAMIS

(Fabrication artisanale des tamis à Stražišče près de Kranj)

La vie des tamisiers et leur situation sociale et économique ont été étudiées plusieurs fois déjà, mais presque toujours ensemble avec d'autres artisanats anciens: les auteurs n'entraient donc pas dans le détail de leur manière de vivre et de travailler. L'auteur de l'article présent se propose de combler cette lacune et de traiter cet artisanat disparu sous trois aspects: les marchands tamisiers et leurs rapports avec les ouvriers, les outils et la fabrication des tamis.

Les tamis étaient fabriqués au village Stražišče près de la ville de Kranj. Les ouvriers dépendaient entièrement de quelques marchands locaux qui avaient monopolisé le commerce des tamis: ceux-ci étaient les propriétaires des cahutes misérables où les tamisiers logeaient, des boutiques où ils achetaient les vivres, et même des cabarets où ils allaient boire. Tous les profits coulaient ainsi dans les poches des commerçants, les ouvriers étaient atrocement exploités et même méprisés pour leur métier, bien qu'ils fussent des gens travailleurs et sérieux.

L'auteur décrit de manière systématique tout l'outillage utilisé par les tamisiers, ce qui lui permet d'analyser tous les détails techniques de la fabrication très compliquée qui demandait beaucoup d'adresse et d'application.

A la fin de l'article, on donne la description des divers genres et modèles de tamis, dans la mesure où ces renseignements se sont convertis dans la tradition locale.